

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar bilan ishlashda didaktik o'yinlardan foydalanish.

Kamolova Lola Jalolovna

Samarqand viloyati Kattaqo'rg'on tumani

13-umumiy o'rta ta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

Annotatsiya: Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar bilan ishlashda didaktik o'yinlardan foydalanishda har bir bolaning manfaatlarini va uning rivojlanish xususiyatlarini inobatga olish zarur. Shuning uchun, muayyan o'yinni ta'lim jarayonida tanlashda o'qituvchi katta mas'uliyatga egadir. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar buyurtmalarga rioya qilish qiyin bo'lgani uchun ular uchun didaktik o'yinlar o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu asrda har qanday o'yin chidamlilik, epchillik, e'tiborlik va ixtirochilikni o'rgatishi kerak. Shuning uchun o'quvchilar uchun didaktik o'yinlar savol yoki ishni bajarish yoki topshiriq berishdir.

Kalit so'zlar: didaktik, o'quvchi, individual didaktik, jismonan rivojlanishi, bola, o'yinchoqlar, so'z, maktab, pedagog, psixolog.

Kirish: Ta'lim va o'qitish mazmunining nazariy masalalarini, uning shakli va uslublarini pedagogikaning bir qismi bo'lgan didaktika o'rganadi. Umuman pedagogika singari didaktika ham rivojlanadi. Uning rivojlanishiga Yan Amos Kamenskiy hissa qo'shdi. Uning "Buyuk didaktika" asari o'qitishni rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Boshlang'ich ta'lim didaktikaning asoslari Shvetsariya pedagogi I.G.Pestolotsi asarlarida ishlab chiqilgan. Bulardan tashqari rus didaktikasining atoqli namoyondasi K.D.Ushinskiy bo'lgan. U ham o'qitish masalalarini chuqur psixologik asosini yaratdi. O'zbek xalqi orasida ham H.H.Niyoziy, A.Avloniy kabi pedagoglar yetishib chiqdi. Ular ham o'zbek xalq maktablarini ochish, o'quvchilarga darsliklar yozish kabi ishlarni davom ettirdilar.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim sohada amalga oshirilayotgan keng islohotlar vatan taqdiri, xalq ravnaqi, mustaqil yurtning kelajakdagi boshqaruvchi-lari yangi avlod tarbiyasiga qaratilmoqda. Mustaqil Vatanimizga har tomonlama yetuk, mukammal, axloqiy pok, yuksak ma'naviy xislatlarga ega, iymon-e'tiqodi butun, o'z xalqi, o'z ona - Vataniga fidoiy, barkamol insonlarni tarbiyalash davlat siyosatida ustuvor masalalardan biri sifatida qarala boshladi.

Didaktikaga asoslangan holda biz o'quvchilarga yanada samaraliroq bilim beramiz. Ta'lim jarayonida turli usullardan foydalanishimiz ham kerak. Dars turini

to'g'ri va muvaffaqiyatli o'tish uslubini ham to'g'ri tanlasak dars yaxshi natija beradi. Har bir darsni ko'rgazmali va texnika vositalari bilan o'tkazish joizdir. Shundagina dars bilimga boy o'tadi. O'qituvchi izlanuvchan bo'lishi, darslarni rang-barang va turli-tuman usulda o'tishi kerak. Dars qiziqarli o'tishi uchun faqat ko'rgazma qurollardan foydalanib qolmay, o'yin elementlaridan, dars davomida harakatli daqiqalardan foydalanish lozim. Didaktik o'yinlar texnologiyalari o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ular o'quvchi shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish va rivojlantirishning amaliy yechimlarini aniqlash va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega.

O'yin orqali bola faoliyati mukammallashadi, ularni jismonan rivojlanishiga yordam beradi. O'yin jarayonida qiyinchiliklarni, to'siqlarni yengishga o'rgatib boradi.

O'yin bolalar faoliyatining asosiy turi. Bola o'yin orqali materiallarning ko'rinishi, rangi, tuzilishi turli o'simlik va hayvonot olamidagi o'zgarishlarni anglaydilar. O'yin- bu bolalar uchun o'qish, mehnat qilish va tarbiya vositalaridir. Biroq, darsning asosiy qismini o'yin darsiga aylantirib qo'yimaslik lozim.

Bola hayotining asosiy turi o'yindir. "Bola uchun o'yin voqelik"- deb yozgan edi K.D.Ushinskiy, binobarin, tevarak atrofdagi voqelikdir. U bolaga xususan tushunarli bo'lgani uchun qiziqdir, o'yin bolaga shuning uchun tushunarliki, unda qisman bolaning o'zi yaratgan narsa bor. Bolalarning o'yin faoliyati maktabgacha yoshda paydo bo'lib, o'z taraqqiyotida oddiy taqlid qilishdan murakkab rolli o'yinga qadar bo'lgan yo'lni bosib o'tadi, bu o'yin dastlab kishilarning predmetlar bilan bog'liq faoliyatini, so'ngra o'ziga xos xususiyatlarni aks ettiradi.

Asosiy qism: O'yin o'sib borayotgan bola organizmining zaruriy ehtiyojidir va u orqali bolalarda tashkilotchilik ko'nikmalari tarbiyalanadi. Ammo o'yin har qanday sharoitda ham o'yindir. Shunday o'yinlar ham borki, ular bolalarga mustaqillikni, oddiylikni, bir- biriga yordam berish hissini tarbiyalaydi.

Yan Amos Kamenskiy Grammatik o'yinlardan sistemali foydalanishning ahamiyati xususida gapirib, bunday deb yozgan edi: "Bola sog'lom bo'lishi uchun u doimiy harakatda bo'lishi zarur, shundagina o'yin qiziqarli o'tadi. O'yinga rahbarlik qilish va bolalarning hatti-harakatlarini doimo kuzatib turishi kerak. Chunki bolalar o'yin jarayonida har tomonlama tarbiyalanadilar.

Didaktik o'yinlarning asosiy turlari: Intelektual (aqliy) va harakatli hamda aralash o'yinlardan iborat. Bu o'yinlar ishtirokchilarda aqliy, jismoniy ahloqiy, psixologik, estetik, badiiy, tadbirkorlik, mehnat va boshqa ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ta'lim – tarbiya jarayonida asosan o'quvchilarda ta'lim olish motivlarini, ularning turli yo'nalishdagi qobilyat va qiziqishlarini oshiradigan,

biror kasbga moyilliklarini ko'rsatadigan didaktik o'yinlardan foydalaniladi. Didaktik o'yinlar nazariy, amaliy jismoniy, roli, ishchanlik va boshqa yo'nalishlar bo'yicha turlari bo'yicha ajratiladi. Hozirda kompyuter vositasidagi o'yinlar alohida o'ringa ega bo'lib bormoqda.

Ko'pchilik o'yinlarda didaktik o'yinchoqlar va bunga bevosita a'loqador bo'lgan boshqa qo'llanmalar foydalaniladi. Didaktik o'yin jarayonida shunday holatlar ham tez-tez bo'lib turadiki bolalardagi eng yaxshi kayfiyat birdan sho'xlik, notinchlik va intizomsizlik bilan ham almashib qoladi. Bunday paytlarda o'qituvchi ayrim bolalarga tanbex berishga majbur bo'ladi va bu boshqarning o'yin kayfiyatini shubhasiz tushiradi. Agar shunday vaziyat sodir bo'lsa ham o'yin qoidasi bilan birga qo'shib tushuntirsa metodik jihatdan to'g'ri bo'ladi.

Individual didaktik o'yin o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasida bevosita munosabat yaratishga va bolalarning orqada qolishi sabablarini chuqurroq anglashga yordam beradi. Bunda o'qituvchining quyidagi kabi mantiqiy topishirqli o'yin mashqlarini o'tkazishi maqsadga muvofiqdir. O'qituvchi yoki o'quvchilardan birontasi bir so'z aytadi, bolalar ana shu so'zga yaqin yoki qarama-qarshi ma'noli so'z topib aytadilar.

Masalan: osh-mosh, tosh, bosh...

O'qituvchi yoki tarbiyachi bolalarga kaptok otadi. Kaptok otayotganda, o'qituvchi masalan: "anor"-, deydi. O'quvchilar esa sholi-poli, uy-o'y, rom-pom, uch-o'ch degan so'zlarni topib aytishlari kerak. Har bir o'quvchiga stol ustida turgan rasmlardagi bir-biriga nomlari yaqin bo'lganlarini topib aytishi topsiriladi. Grammatik o'yinlar til o'rgatishdagi qiyinchiliklarni yengishga, ona tilidan olgan bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Ayniqsa birinchi sinfga kelgn bolalarning ancha kamchilikari bo'ladi. Masalan:

Ular r,z,s,t,sh kabi tovushlarni to'g'ri talaffuz eta olmaydilar. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'yin mashqlari ovoz, havo yo'lining ishlashini normallashtiradi, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilib, eslab qolishga yordam beradi.

1-sinfda talaffuz etilishi qiyin bo'lgan so'zlar ishtirokida turli o'yinlar o'tkaziladi.

O'qituvchi bir necha so'zni (olma, shahar, gulzor) aniq, lekin juda tez aytadi. O'quvchilar bu so'zarni yaxshilab eshitib olishga va uni takrorlashga harakat qiladilar. Bu o'yin bolalarning eshitush qobiliyatini mustahkamlashga yordam beradi, ularni intizomli bo'lishga o'rgatadi.

O'yin jarayonida bola xarakteridagi o'ziga xos tomonlari oydinlashib boradi, tarbiyachi ularning har biriga mos muomila qilishiga o'rgatadi. Ularning salbiy tomonini ochadi o'qituvchi esa o'z navbatida uni to'g'irlashga harakat qiladi.

O'yin orqali bola ko'rgan bilganini tasvirlaydi. Masalan: "Maktab-maktab", "Magazin", "Sotuvchi" kabi o'yinlar shular jumlasidandir.

O'qituvchi didaktik o'yinlarni rejalashtirayotganda quyidagi muayyan talablarga amal qilishi muhimdir.

-O'yin o'rganilayotgan material uchun dalil va uni mustahkamlovchi omil bo'lib xizmat qilishi, ammo uning o'rnini to'liq egallab olmasligi, shuningdek qolgan vaqtda to'ldiruvchi vosita bo'lmasligi;

-O'ynaladigan o'yinning maqsadini aniq bilishi va shu maqsadga erishishi uchun harakat qilishi;

-O'yin qoidalarini, vazifalarini bolalarga ravshan va qiziqarli qilib tushuntirishi, ularda o'yinga bo'lgan qiziqishni oshirish hamda uni mashq bilan almashtirib yubormasligi;

-O'yinning qanday o'ynalayotganini tez, to'g'ri, tushunish va uni o'quvchilar qanday bajarayotganini kuzatib turishi;

-O'yin natijalariga mohirlik bilan yakun yasash va ularni erishilgan natijalar bilan bog'lash;

O'yinni qiziqarli o'tkazishi kerak. O'yin paytida o'quvchilar har doim o'zlariga tanish bo'lgan manbaalarga asoslangan holda ish tutadilar, natijada bu material ularning xotirasiga yana ham mustakam o'rnatiladi. O'yin elementlari bolalarni bilim saviyasini, nutqini, o'qishini o'stiradi.

A.S.Makarenko bola qanday o'ynasa ishni ham shunday bajaradi, deb juda to'g'ri ta'kidlaydi va o'yinni tarbiyaning muhim vositalaridan biri deb hisoblaydi.

Muhokama va natijalar: Yuqorida aytib o'tilganlar qatorida didaktik o'yinlar o'quvchilarda tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, tadqiq qilish, hisoblash, o'lchash, yasash, sinash, kuzatish, solishtirish hulosa chiqarish, mustaqil qaror qabul qilish, guruh yoki jamoa tarkibida ishlash, ahloq odob o'rgatish, yangi bilimlar o'rgatish va boshqa faoliyat turlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan o'yinlarga ajratiladi. Umumiy o'yinlar nazariyasiga, mavjud barcha o'yin turlarini tasniflashda ularni funksional, mavzuli konstruktiv, didaktik, sport va harbiy o'yinlariga ajratiladi. Bularning orasida ta'lim-tarbiya vazifalarini amalga oshirish imkoniyatini berishi Talqin va tadqiqotlar respublika ilmiy-uslubiy jurnali №5 102 bilan alohida o'ringa ega. O'yinlar maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyat shakli hisoblanadi. Bu esa pedagog va psixolog olimlar tomonidan shu yosh davridagi o'yinlarning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatini o'rganish va yanada oshirish bo'yicha tadqiqotlar olib borilishiga asos bo'ldi. Natijada, oldingi asrning 60-yillari boshidan AQSH-da so'ngra boshqa g'arb mamlakatlarida ishchanlik o'yinlari qo'llanila boshlandi. Ishchanlik o'yinlari

tadqiqotchilari bu usulni eng asosiy, samarali va tejamli ta'lim metodlaridan iborat deb takidlaganlar. Didaktik o'yin texnologiyalari amalga oshiriladigan ayrim noanaviy dars shakllari ishchanlik o'yini darsi –dars mavzusi bo'yicha masalalarni hal etish jarayonida o'quvchilarning faol ishtirok etishini ta'minlash orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish mashqi.

Rolli o'yin darsi - dars mavzusi bo'yicha masalalarni o'rganishda o'quvchilarga oldindan ma'lum rollarni taqsimlash va dars jarayonida shu rolni bajarishlarini tashkil etish asosida bilimlarni mustahkamlash darsi.

Teatrlashtirilgan dars – dars mavzusi bilan bog'liq sahna ko'rinishlari tashkil etish orqali dars mavzusiga doir kompyuter materiallari (multimedia, virtual o'quv kursi va shu kabilar) asosida o'tiladigan dars.

Kim oshdi savdosi darsi – o'quv fani ayrim bo'limi bo'yicha bilimlarni har bir o'qituvchi qanchalik ko'p bilishini namoyish etish darsi. Yarmarka darsi – dars mavzusini bo'laklar bo'yicha oldindan o'zlashtirgan o'quvchilarning o'zaro muloqot asosida sinfga qiziqarli tushuntirish orqali o'tiladigan dars. Formulalar darsi – o'quvchilarning formulalarni puxta o'zlashtirishlari bo'yicha turli o'yinlar shaklidagi mashqlar o'tkazish darsi. O'yin darsi – dars mavzusiga mos o'yin orqali o'quvchilarning o'zlashtirishlari tashkil qilish darsi. “Sud darsi” - o'quvchilar bilan dars mavzusiga mos “sud” jarayonini tashkil etish orqali yangi mavzuni tushuntirish darsi.

Kontsert darsi - dars mavzusini sahnalashtirgan holdagi kontsert shaklida ifodalash mashqlari bo'lib, o'quvchilarni faollashtirish va bilimni mustahkamlash imkoniyatini beradi. “Tergovni bilimdonlar olib boradi” darsi - dars mavzusini oldindan puxta o'rgangan o'quvchilar yordamida qiziqarli savol-javoblar, tahlillar asosida isbotlab tushuntirish mashqlari bo'lib, bunda o'quvchilar dars mavzusini o'zlashtirib, eslab qolishlari uchun qulaylik yaratiladi.

Talqin va tadqiqotlar respublika ilmiy-uslubiy jurnali №5 103 Integral (integratsiyalashgan) darsi - bir necha fanlarga oid integratsiyalash uchun qulay bo'lgan mavzular bo'yicha tashkil qilingan dars bo'lib, o'quvchilarning turli fanlarga qiziqishlarini ortirib, ta'lim jarayonidagi faolliklarini ta'minlaydi. Bunday darslar o'quvchilarga fanlararo bog'liqlikni o'rgatish orqali ulardan olam tuzilishining ularning ilmiy asoslarini to'liq idrok etish, ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish, ijodiy tafakkurlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. “Mo'jizalar maydoni” darsi – o'quvchilar bilan o'tkaziladigan qiziqarli o'yin bo'lib, turli savollarga belgilangan vaqt davomida to'g'ri javoblar topish va g'oliblarni rag'batlantirish orqali o'quvchilarda fikrlash, topqirlik, ziyraklik va bilimlarini kengaytirib borish sifatlarini shakllantiradi. Didaktik

o'yinlarni amalda qo'llash shart-sharoitlari didaktik o'yinlarni tanlashda ishtirokchilarning yoshi, bilimi va tarbiyalanganlik darajasi hisobga olinadi.

Didaktik o'yin turlarini tanlash me'zonlari: - ishtirokchilar tarkibi bo'yicha o'g'il-bolalar, qiz-bolalar, qiz bolalar, o'smirlar katta yoshdagilar uchun o'yinlar; - ishtirokchilar soni bo'yicha –yakka, juftlikda kichik guruh, sinf jamoasi, raqobotdosh komandalar, sinflar aro va ommaviy o'yinlar ; - o'yin jarayoni bo'yicha – fikrlash, o'ylash topog'onlik, harakatlar musobaqa va boshqalarga yo'naltirilgan yo'llar; - vaqt me'yori bo'yicha dars, mashg'ulot vaqtining reja bo'yicha ajratilgan qismi, o'yin maqsadiga erishguncha, g'olib yoki g'oliblar aniqlanguncha davom etadigan va boshqa o'yinlar.

Xulosa: Didaktik o'yinlardan amalda foydalanish orqali boshqa usullar yordamida erishish qiyin bo'lgan ta'lim –tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish ko'zda tutiladi. Turli o'quv fanlariga oid didaktik o'yinlar mavjud bo'lib, ular shu fanlarni sifatli o'rgatish maqsadlariga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. J.O.Tolipova,A.T.G'ofurov "Biologiya o'qitish metodikasi". Toshkent. 2004.
2. B.Sobirov. Interfaol metodlar. Farg'ona. 2020.
3. <https://uz.everaoh.com/maktabgacha-tarbiyachilar-uchun-didaktik-oyinlar/>
4. <https://azkurs.org/i-bob-boshlangich-sinf-darslarida-oyin-va-didaktik-oyinlardan.html>

